

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

AZ 1848-AS ELSŐ HONVÉDZÁSZLÓALJAK TOBORZÁSI UTASÍTÁSA

URBÁN ALADÁR

1848. május 15-én délután és este éjfélig ülésezett a magyar minisztertanács. A Batthyány Lajos elnökletével tartott értekezlet a délvidékről érkező nyugtalanító hírek miatt különböző katonai rendszabályokat dolgozott ki. Elrendelték az ország déli részén levő erődök háborús állapotba helyezését és — a szerb mozgalmak miatt — intézkedtek egy katonai tábornak Szeged táján történő összevonásáról. Ugyanekkor született a határozat egy 10 000 főből álló *önkéntes* sereg toborzásáról.

Az utóbbi intézkedés gondolata nem volt újkeletű. Már az április 26-i minisztertanács foglalkozott valamiféle „mozgó nemzetőrség”, vagy egy „önkéntes őrsereg” felállításának gondolatával. A tervek kidolgozását — tudomásunk szerint — már május elején megkezdték. A végleges döntés pillanatában azonban kész tervek nem állottak még a kormány rendelkezésére. Így másnap: május 16-án plakáton (majd 17-én a sajtóban is) megjelent *toborzási felhívás* kibocsátásakor semmiféle részletesebb tájékoztatás vagy *utasítás* nem állott az illetékesek rendelkezésére. A fővárosban már május 18-án, vidéken pedig többnyire május utolsó napjaiban megkezdődött az *önkéntes* jelentkezők felfogadása. A jelentkezőknek és az őket fogadó hatóságoknak azonban csak arról volt határozott tudomásuk, hogy az *önkéntesek* három évre vállalják a szolgálatot, s hogy erre az időre a toborzási felhívásában is közölt zsoldot kapják. A felhívás jelezte ugyan a toborzási helyeket is, de maguk az említett városok tanácstalanul álltak: nem tudták, mit kezdjenek a felfogadott személyekkel.

Az első napokban sok helyen érthetően várakozó álláspontra helyezkedtek. Egyes hatóságok eligazításért a minisztériumhoz sürgönyt, vagy egyenesen futárt menesztettek. A zavart csak növelte, hogy a kormány az *önkéntesek* toborzását (pontosabban: az alkalmassági vizsgálatot, a hadfogadást) a magyarországi hadkiegészítésű serezzredek itteni hadfogadó „kormányainak” bevonásával kívánta lebonyolítani. Erről az érdekelt hatóságokat a belügyminisztérium útján értesítette. Egyidejűleg a hadügyminisztériumtól a serezzredi hadfogadó helyek parancsnokai is kaptak erről értesítést, de minden további felvilágosítás

nélkül. Így sem az újoncok felesketésének módjáról, sem a velük való további bánásról (ellátás, szervezés, kiképzés) nem tudtak semmit. Egyes hadfogadó tisztek ennek ellenére, a hatóságok — vagy a hatóságok által kiküldött *toborzó biztosok* — sürgetésére munkához láttak. Mások azonban vonakodtak, arra hivatkozva, hogy megfelelő utasítás hiányában nem kezdek a szokásostól merőben eltérő, előzmény nélkül álló tevékenységhez.

A helyzet valóban új, még az áprilisi törvények által kialakított helyzethez mérten is furcsa volt. A toborzási felhívás ugyanis „*rendes nemzetőrség*” toborzásáról szólt — miközben sorkatonák vesznek részt a toborzásban, illetve a hadfogadásban. Nemzetőrséget emlegett a felhívás, miközben ezeket a nemzetőröket *nem vagyoni cenzus* alapján válogatják, miként azt az 1848: XXII. tc. előírta. A felhívás „mindazon honlakosokhoz” fordult, akik „e *rendes nemzetőrseregbe* az ország zászlója alá, a királyi trón, a haza és alkotmány védelmében” belépni kívánnak. Érthető tehát a kezdeti bizonytalanság, a fenntartás és az aggodalom mind a polgári, mind a katonai szervek részéről. A polgári hatóságok joggal tarthattak attól — mint ezt áprilisban több helyen sérelmezték —, hogy a hadsereg megkísérli ezeket az újoncokat is az Itáliában harcoló ezredekhez szállítani. A katonai hatóságok, a „hadfogadó kormányok” pedig amiatt aggódhattak, hogy „állásukkal össze nem egyeztethető” tevékenységbe kívánja őket bevonni az új kormány.

Mindezt természetesen el lehetett volna kerülni, ha az előkészítő munkálatok a toborzás meghirdetésekor előrehaladottabb állapotban lettek volna. Pontosabban: nem lettek volna ilyen problémák, ha a kormány május 15-én nem érezte volna olyan kritikusnak a helyzetet, hogy azonnal elrendelte a toborzást, *mielőtt az előkészületek befejeződtek volna*. A hadfogadás tehát megkezdődött, miközben az annak irányítására hivatott — a miniszterelnök irányítása alatt működő — Országos Nemzetőrségi Haditanács a részleteket még ki sem dolgozta. Ismereteink szerint írásban csak kb. május 20-a körül készült el és május 30-án került ki a nyomdából a régen várt részletes utasítás: a *Toborzási utasítás Magyarországon alakítandó rendes nemzetőrseregre nézve*. A nemcsak címében, de egész nyelvezetében nehézkes utasítás az 1848/49. évi katonai szakirodalomban gyakorlatilag ismeretlen és viszonylag kevés példány maradt fenn belőle. (Magyar és német nyelvű példánya megtalálható az Országos Levéltár Újkori Gyűjteményének 1848/49. évi nyomtatványai között.) Ezt az utasítást kapták azután meg június első napjaiban a polgári hatóságok által ki nevezett toborzó biztosok, valamint a seregek hadfogadó hálózatának azok a tisztjei, akik részt vettek az önkéntesek felfogadásában.

Az utasítás érdekessége, hogy címében megtartja még az önkéntesek eredeti megjelölését, de az 1. § már „honvédi nemzerőrsereg”-ről beszél, majd a továbbiakban felváltva használja az „önkéntes őr”, a „honvédi nemzetőr” és a „honvédi őr” elnevezéseket. Ennek az a magyarázata, hogy ezekben a napokban még csak formálódik az új alakulatok elnevezése, amelyeket hivatalosan egyre inkább „honvédi

nemzetőrsegnek" (alakulatait „honvédi rendes zászlóaljoknak”) kezdtek nevezni. Az eredetileg jelzőként szereplő megjelölést azután a nyár folyamán főnévként használva”, a Nemzetőrségi Haditanács gyakorlata általánossá tette a *honvéd* elnevezést. Érdemes még megemlíteni, hogy az önkéntesek toborzásánál a nemzetőrségi törvénytől nemcsak a cenzus vonatkozásában tekintettek el, hanem az életkornál is: a nemzetőri szolgálat 20—50 év között volt kötelező, honvédeknek 18—40 év között fogadták fel a jelentkezőket. Emellett megkivánták a magyarországi születést, vagy a legalább 10 évi itteni tartózkodás után bekövetkezett honosítást. (A korhatárt, miként a magassági mértéket, nem vették túl szigorúan. Fiatalabbakat és alacsonyabb növésűeket — utóbbiakat a mérték egy hüvelykkel történt leszállítása után intézményesen — szép számmal fogadtak fel.)

Az alábbiakban közöljük a toborzási utasítást, az ahhoz mellékelt eskü szövegét, valamint az utasítással egyidejűleg megküldött honvéd gyalogsági és tüzérségi öltözetszabályzatot.¹ A nehézkes, eredetileg nyilván németül fogalmazott szövegek helyesírását — egy-két kétségtelen sajtóhibától eltekintve — változatlanul hagytuk.

A) TOBORZÁSI UTASÍTÁS MAGYARORSZÁGBAN ALAKÍTANDÓ RENDES NEMZET ŐRSEREGRE NÉZVE

1. §.

Ezen honvédi nemzetőrsereg állása

A tízezer főből alakítandó nemzetőrsereg 10 zászlóaljba fog felosztani.

2. §.

Alakulási helyek

Alakítási helyek következők:

az 1-ső és 2-ik zászlóalj Buda-Pesten.

3-ik zászlóalj Szegeden.

4-ik zászlóalj Pozsonban.

5-ik zászlóalj Győrött.

6-ik zászlóalj Veszprémben.

7-ik zászlóalj Szombathelyen.

8-ik zászlóalj Pécsen.

9-ik zászlóalj Kassán.

10-ik zászlóalj Debreczenben.

3. §.

Főlvételi kellékek

Ezen nemzetőrseregbe mindenki beléphet, ki tökéletes egészséggel bír és minden hadi szolgálatra alkalmasnak találta, — szintén 10 esztendei s magyarországbani tartózkodás által honosított külföldi vagy egyéb örökös tartománybeli is; — ha 18 és 40-ik évközi korú és legalábbis öt láb két hüvelyk magasságú, és egyébiránt ösmert rossz magaviselete által nem bélyagoztatik.

¹ A honvédek öltözeti szabályzatát egyszerre nyomták — gyakorlatilag azonos íven — a nemzetőrség ruházati utasításával. Utóbbi szövegét 1. Hadtörténelmi Közlemények, 1956. 3—4. sz. 338—340. o.

4. §.

Belépési föltételek

Minden belépő önkénytes őr három évi szolgálatra kötelezi magát és 20 pftot foglalólul kap, és pedig 15 forintot azonnal az A) alatti hitletétel² után szabad rendelkezésére, a hátra levő 5 forintot pedig a midőn a zászlóaljhoz besoroztatik, az illető parancsnokától általveendi; ezen utóbbi öszletből azonban tartozik a szabályos apró szereket, u. m. borotvát, tükröt, fésűt, kést-villát és kanalat, zsebbevalókat sat. megszerezni; a magával hozott polgári ruhával szabadon rendelkezhetik.

5. §.

A nemzetőr napi illetménye

Egy honvédi nemzetőr napi illetménye, mely besoroztatási napjától kezdődik, 8 p. kr. és 1 kenyéradagban áll, nem különben a főzési, mosási, világitási és fűtési közös járandóságban részesül.

6. §.

Toborzási felosztás

A toborzás megtörténik az országban föllállított kir. magyar sorkatonasági fő és fiók hadfogadói parancsnokságoknál az e végre kinevezett törvényhatósági biztosok ellenörkődése mellett, és pedig

az 1-ső és 2-ik zászlóaljhoz 32-ik számú soredred főhadfogadó parancsnoksága által Pesten, annak fiók parancsnokságainál Egerben és Jászberényben és egy föllállítandó kerületi hadfogadói parancsnokságnál Kun-Szent-Miklóson.

a 3-ik zászlóaljhoz; a 37-ik számú soredred főhadfogadója által Szegeden, és annak fiók hadfogadójánál Gyulán.

a 4-ik zászlóaljhoz a 2-ik számú soredred főhadfogadója által Pozsonyban.

az 5-ik és 6-ik zászlóaljhoz a 19-ik számú soredred főhadfogadója által Székes-Fejérváron és annak fiók hadfogadói által Veszprémben, Győrött és Komáromban.

a 7-ik zászlóaljhoz a 48-ik számú soredred fő és illetőleg fiók hadfogadói által Szombathelyen és Zala-Egerszeghen.

a 8-ik zászlóaljhoz az 52-ik számú soredred fő és fiók hadfogadójánál Pécsen, Kaposvárton és Szegszárdon.

a 9-ik zászlóaljhoz a 34-ik számú soredred fő és fiók hadfogadói által Kasán és Miskolczon.

a 10-ik zászlóaljhoz a 39-ik számú soredred főhadfogadója által Debrecenben, és annak fiók és illetőleg alakítandó kerületi hadfogadói által Nagy-Károlyban és Nagy-Kállón.

7. §.

Hadfogadói általános költségek

(Werb-Pauschale.)

Írószeri, hangászati, előfogati és egyéb költségek (Pauschale) fejében a hadfogadói parancsnok minden besorozott nemzetőr után kap 30 kr. p.

8. §.

Jutalmazás

A hadfogadók parancsnokai és legénységei jutalmazása érdem és ezen toborzásnak eredménye szerint annak bevégeztével megállapítani fog.

² A toborzási utasításnak öt melléklete volt: az eskü szövege (A.) és négy formanyomtatvány: a toborzási számadás, a beavatási lajstrom, a beavatási napló és a hetenkénti tudósítás elkészítésére (B—E. alatti mellékletek).

9. §.

Avató lajstromok és könyvecskék

A szükséges avató lajstromok és könyvecskék egyformaság elérhetése tekintetéből kinyomatni és az illető hadfogadókhöz hivatalosan megküldetni fognak.

10. §.

A toborzásra kívántató pénz és számadások

Az eskü letétele után adandó foglaló pénz, nem különben azonnal szükséges havi- és illetőleg napi díjak fedezésére a hadfogadói parancsnokok az illető zászlóalji parancsnokok által a kívántató pénzüszletekkel elláttatni fognak, melyekről oklevelekkel igazolandó számadást, B. alatti minta szerint vezetendő, ugyanazon zászlóalji parancsnokokhoz beküldendik.

11. §.

Kenyér s terménykellékek

A kenyér és terménykellékek azon állomásokon, hol katonai élelmezési táruk találtatnak, a hadfogadó parancsnokok nyugtatványai mellett általveendő, azok nem létében elősmervényekre az illető hatóságok által kiszorgálandók, és minden hó végével kész pénzzel kifizettetni fognak piaci közép ár szerint.

12. §.

Elszállásolás és ágyneműek

Azon állomásokon, hol laktanyák találtatnak s mellyekről rendelkezhetni, a honvédi örök azokban elhelyeztetnek, és a szükséges ágyneműek a katonai ágyneműek táraiból a hadfogadói parancsnok nyugtatványára ellátandók: ezen laktanyák nem létében köz vagy magány épületekben a törvényhatóságok által elszállásolandók és minden őrtül 1 p. kr. hálásbér fejében fizettetni fog, ez esetben a hadfogadói parancsnok arra ügyelend, hogy a nemzetörök a szállást adók által szükséges ágyneműekkel ellátassanak.

13. §.

Beavatási bizottmány

A beavatási bizottmány álland az illető hadfogadói parancsnok-, a törvényhatóság részéről polgári ellenörködő biztosképen nevezendő egyén- és egy katonai orvosból; ez utóbbi helyben nem levén, hatósági hites orvos helyét elfogalalandja.

14. §.

Beavatási tét, lajstromok és napló

A beavatási tét mind azon C. alatti formulában található adatoknak bizottmánylagi fölvétele és bebizonyítása a beavatandó felett: egyszersmind a hadfogadói parancsnok beavatási naplót viend a D. alatti minta szerint.

Ezen tét fontos, és legnagyobb pontossággal teljesítendő, minthogy a honvédi ör valódi nemzetisége (Nationale), alkalmatos volta és illetményi kezdete kérdésben forog, mellyekre nézve a beavató bizottmány a nemzetörségi országos i. hadi tanács irányában felelős.

15. §.

Egy már fölvatott honvédi nemzetőr elbocsájtása

Egy már fölvatott honvédi nemzetőrt csupán az említett hadi tanács különös és támogatott folyamodás következtében elbocsájthat.

16. §.

Kihágások gátlása és büntetése

Különös kötelessége leend a hadfogadói parancsnokoknak, kihágásokat lehetőleg gátolni, és minden illy előforduló bűn felett környülményekhez képest vagy maga részéről, vagy az illető polgári hatóság közbenjöttével vizsgálatot tenni, és fennálló hadi szabályok útmutatása szerint vagy azokat fegyelmi úton megbüntetni, vagy pedig a bűnös egyént az illető zászlóaljhoz a tény előadásával, és előleges vallatással, büntetés végett általküldeni.

17. §.

Megbetegedett nemzetőrökkel bánás

Beavatási vagy gyűlő helyen vagy épen útban megbetegedett nemzetőrök átadási és átvételi lajstrom mellett a legközelebbi kaonai kórháznak általadandók: ha pedig illy kórház közelében nem létezne, a szükséges gyógyszerek a helybeli vagy legközelebbi gyógyszerárbul, a katonai vagy hatósági orvos rendeletére megszerzendők, és az e részbeni költségek, a nyugtatványozott orvosi rendelvények előmutatása mellett, a toborzási haviszámadásokba vezetendők.

18. §.

A fölvatott nemzetőrök általadása illető zászlóaljaikhoz gyűlőhelyekben

A gyűlő helyeken a zászlóalji fő és altisztek fölállítatván, azoknak a már fölvatott és föleskettetett nemzetőrök a hadfogadói tisztek részéről legfellebb minden ötödik nap általadandók, hogy zászlóaljaiknál ruházattal, fegyverekkel és étellemezéssel elláttathassanak.

19. §.

A hadfogadói parancsnokok függése

A honvédi nemzetőrsereg dolgaiban a hadfogadói parancsnokok az illető zászlóalji parancsnokokhoz utasíttatnak, és a nemzetőrseregi országos i. hadi tanács főfelügyelete alá rendeltetnek.

20. §.

A toborzásról hetenkénti följelentés

A toborzás előmeneteléről tartoznak a hadfogadói parancsnokok az érintett hadi tanácshoz minden héten E. alatti minta szerinti tudósításaikat beküldeni, és az utolsó rovatban rövid és határozott kifejezésekkel kijelenteni, valjon és milly akadályok felsőbb hatás által melléklendők volnának? nem különben melly akadályok jöttek közbe elhelyezés, kenyér és terményi illetménynyel való ellátás tekintetébül, és milly intézkedések tétetek e részben?

(Vége)

Az A) alatti eskü szövege:

ESKÜSZÜNK a mindható Istenre, hogy mi feleséges királyunk és urunknak, ötödik Ferdinánd Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Tót-, Halics-, Lodomer-, Ráma-, Szerb-, Kun-, és Bolgárországok apostoli, úgy Jeruzsálem királyának Erdély nagyfejedelmének s a többi, mindenkor hivek és engedelmesek leszünk, a magyar alkotmányt tisztelni és oltalmazni fogjuk, az Ó-Felesége magyar hadi miniszterének, vezéreinek, és a többi előjáróinknak engedelmeskedünk, őket megbecsüljük, védelmezzük, parancsolatjokra és rendelkezéseikre minden szolgálatokban figyelmezzünk, minden ellenség ellen, bár ki legyen, és akárhol fogja Ő királyi Felesége és az alkotmány kívánni, akár vizen, akár szárazon, mind éjjel nappal, mind a csatákban, megtámadásokban, harcokban és ütközetekben, mindennemű történetekben, szóval: mindenütt, mindenkor és minden alkalomban bátran és vitézi módon hadakozunk, gyalog és lovas zászlóinkat soha el nem hagyjuk, az ellenséggel semmi czimboráskodásba nem ereszkedünk, magunkat mindenkor úgy viseljük, mint az alkotmány és hadi törvények kívánják, és mint a haza védőjéhez illik, s annál fogva becsületesen élni és meg is halni kívánunk. Isten így segítjen bennünket.

B) HONVÉD RENDES ZÁSZLÓALJAK ÖLTÖZET SZABÁLYZATA

GYALOGSÁG

Csákó fekete posztóból, elől 6" hátul 6³/₄" magasságú, felső karimájának átmérője félhüvelykkel kisebb alsó nyílásánál, a mely a főnek nagyságához van alkalmazva. — Fent a karima alatt félhüvelyknyire egy nemzeti három színű zsinór körül van varrva. Elöl van a nemzeti rózsza, ennek átmérője pedig 2", alatta 3¹/₂ hosszú pakfongból készült honi czimer, ez alatt pedig a szemernyő felett egy hüvelyk széles pakfong-pánton római betűkkel „honvéd” és a zászlóalj száma. Így például:

HONVÉD I. A szemernyő leálló, és másfél hüvelyk szélességű. A rohamszíj egy hüvelyk széles fényes bőrből. Hátul semmi védbőr nem alkalmaztatik.

Nyakraváló. — Fekete egyenes sima, fehér szegés nélkül.

Atilla. — Setét barna színű, veres négyszeg zsinórral. Galléra 2" széles; elől 6 pakfong hosszú tekert somgombok és ugyanannyi zsinór gombolóra, melyek közül a legfelső egyik oldalhossza 4¹/₂". A legalsóé 2¹/₂". Az alja hossza a leeresztett kar közép ujja végeig érő. Hátul egy szál zsinór fedezi a varrást és szárával együtt 7" hosszú vitézkötéssel végződik.

Nadrág. Szűk magyar nadrág búzavirágszín posztóból veres zsinórral s e mellé

Topánka a szerint, mint a magyar sorezredeknél.

Köponyeg szürke mint a sorezredeknél.

Sípka kék posztóból veres szegéssel s rajta a század száma, szinte veres posztóból.

Foszlány fehérítetlen vászonyból.

Lőfegyver a gyalogság táraiból.

Tokmány, ennek ládája 14" hosszú, 4" széles, 5" magas, fedele pedig fekete bőrből készült, és egy hüvelylyel kiebb nyuló a ládánál, formája különben mint a határőri gyalogságnál. — A tokmány válltól függve 2²/₈" széles fekete borszíjon hordatik.

Szuronytok, melynek kapcsolata pakfongból, szinte vállról függve egy 1¹/₃" széles, alant fekete csattal ellátott fekete szíjon hordatik.

Borjútárisznya akkép mint a sorgyalogságnál, hanem fekete szíjakkal.

Altiszt

Öltözetre nézve minden tekintetben a honvédhez hasonlít, csupán hogy csákóján olly nemű ezüst paszomántot visel, mint a sorezredek altisztei, hanem fekete szélei helyett világos zölddel hímzett veresekkel van beszegve, a káplár

ezüst paszomántja közepébe fél hüvelyk tiszta ezüst, két széléin $\frac{1}{4}$ " veres zölddel vegyes szövet van. Az őrmesteré illy kettőből van összeállítva, úgy hogy a közepén összeérő szélek egygyé forva csak $\frac{1}{4}$ hüvelyk szélességű, veres-zölddel himzett vonalt képeznek.

Tokmány. Ugyanazon nemű, mint a sorereredeknél, hanem a szíj fekete bőrből.

Azonkívül az altisztnek sorgyalogi altiszt kardja is van, s azon a kardbojt nemzeti színekkel kevert három színű selyemből, de a fekete szalag itt is veres és zölddel kipótolvák. A bojt oldalán honi czimer, a másikon V. F.³

Főtiszt

Csákóján ezüst paszománt, mint a sor hadi tisztelnél, de a fekete vonalak helyett zölddel átszövött veres szélekkel. Az al és főhadnagy paszomántjai veres-zöld széleik, és középső vonala $\frac{1}{4}$ ", a két belső ezüst paszománt szélessége pedig $\frac{3}{4}$ " legyen. — A századosé épen illyen széles, csak hogy a középső veres-zöld vonal kimaradván, a két ezüst vonal egy széles paszomántba olvad össze. — A csákórózsa szinte ezüstműből, veressel keverve, a közepén pedig zöld bársonyon V. F. ezüstmű kivarrva.

Az attilla arany veressel kevert, vállig érő zsinórzattal, mint a törzstisztnél 8 gombolóra.

Övszalag (Schärpe) veres, fehér, zöld, selyem, ollynemű, mint a sorered-beli gyalog tisztéké, bojtja egyik oldalán V. F., másikon a honi cím.

Nadrág búzavirágszín bő magyar nadrág, a szárak külső varrásán veres arannyal kevert selyem zsinórzattal.

Kard mint a soreredi főtisztelnél, hanem fekete fénymázás kardszíjakkal.

Kardbojt aranyból a belső 2" hosszú, $\frac{1}{8}$ " vastag rojtok sodrott zöld ezüst és veres zsinórból, az egyik oldalán honi cím, a másikon V. F. kivarrva.

Törzstiszt (Stabsofficier)

Csákóján, a széles százados paszománt mellett, még az alantos tiszték paszomántjának fele van, hanem a mint fennebb említetett, fekete helyett veres zölddel himzett selyem szélekkel.

Atillája veressel kevert arany széles vállakig érő zsinórzattal, mint a fő-tisztéké, ollyképpen zsinórozva, mint a sorhuszár ezredbeli tisztelnél, a két ujjai végén pedig paszománt a soreredi törzstisztek módjára.

Nadrágja szinte veressel kevert arany zsinórzattal ékesítve.

Kardszíja veres bőrből arannyal hímezve, mint azt a soreredi törzstisztek viselni szokták.

Övszalagja mint a főtisztelnél.

A törzstiszt fekete strucctollforgót hord, szinte segédfőtiszte is.

TÜZÉRSÉG (Artillerie)

A szerint a mint a honvéd, azonban csákóján még egy 4" magas lófark forgója van. Nadrágja búzavirágszín, bő magyar, veres zsinórral kapcsolatok nélkül.

Fegyverül a tüzer egy rövid kardot, mint a nemzetőri altisztek, fekete szíjon hord.

A tüzeri munkákhoz vászonfoszlánya és nadrága van.

Egyébiránt minden fokozatú tisztjeik úgy öltözködnek, mint a honvéd fő és törzstisztjei, csak hogy a csákójokon még a lófarkforgót is viselik.